ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 96, Eylül 2019, s. 324-341

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.36731>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

11.07.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

29.09.2019

Arş. Gör. Bektaş KADAKOĞLU

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Bölümü
bektaskadakoglu@isparta.edu.tr

Prof. Dr. Bahri KARLI

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Bölümü
bahrikarli@isparta.edu.tr

TÜRKİYE'DE YAĞLI TOHUM ÜRETİMİ VE DIŞ TİCARETİ

Öz

Türkiye sahip olduğu ekolojisi, iklimi ve toprak yapısı bakımından yağlı tohum üretiminde önemli bir potansiyele sahiptir. Türkiye'de, 2016 yılında 3 milyon 462 bin ton yağlı tohum üretilmiş, 239 bin ton yağlı tohum ihracatına karşılık 2 milyon 940 bin ton yağlı tohum ithalatı gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de üretimi yapılan yağlı tohumlar içerisinde üretim miktarı bakımından birinci sırayı %50,8'lik pay ile ayçiçeği, ikinci sırayı %38'lik pay ile pamuk çiğdi almaktadır. 2017 yılında yağlı tohum ithalatına 1 milyar 465 milyon dolar döviz ödenmiştir. Bunun yanı sıra yağlı tohum türevleri olan ham yağ için 1 milyar 270 milyon dolar ve yağlı tohum küspesi için 481 milyon dolar ödenmiştir. Toplamda ise 3 milyar 216 milyon dolar yağlı tohum ve türevleri ithalatı yapılmıştır. Bu çalışmada, dünya ve Türkiye'de yağlı tohum ekim alanı, üretim miktarı, verim durumu ortaya konulmuş, dış ticaret yapısı irdelenmiş, Türkiye'de yağlı tohum üretiminin ve uygulanan politikaların etkinliğini artırılması için izlenmesi gereken yollar üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Yağlı Tohum, Üretim, Dış Ticaret, Tarımsal Destekler, Türkiye

OILSEEDS PRODUCTION AND FOREIGN TRADE IN TURKEY

Abstract

Turkey oilseed production in terms of ecology, climate and soil structure has a significant potential. Turkey in 2016, 3 million 462 thousand tons of oilseeds produced 239 thousand tonnes of oilseeds in response to export 2 million 940 thousand tons of oilseed imports were carried out. In terms of the amount of oilseeds production in Turkey, sunflower ranked first with 50.8% share, is second with 38% share of seed cotton. In 2017, 1 billion 465 million dollars of foreign exchange was paid for oilseed crops. In addition, 1 billion 270 million dollars for raw oil, and 481 million dollars for oilseed meal In total, 3 billion 216 billion dollars of oil seeds and derivatives were imported. In this study, oilseed cultivation area in the world and Turkey, production amount, and the yield has been put forward conditions, foreign trade structure has been examined. In Turkey, for increasing the efficiency of production of oilseeds and policies, it focused on ways to be followed.

Keywords: Oilseeds, Production, Foreign Trade, Agriculture Supports, Turkey

1. GİRİŞ

Yağlı tohumlar içerdikleri yüksek yağ, protein, karbonhidrat ve çeşitli mineral maddeler nedeniyle gıda, yem ve enerji sektörü gibi çeşitli alanlarda hammadde olarak kullanılıp insan ve hayvanların beslenmesinde, bunun yanı sıra çeşitli ihtiyaçların da giderilmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Özellikle son yıllarda biyodizel üretiminde kullanılmasıyla yağlı tohumların önemi daha da artmıştır. Yağlı tohumlar; soya fasulyesi, ayçiçeği, pamuk çiğidi, yer fıstığı, susam, kanola, aspir ve palm çekirdeğini kapsamaktadır.

Yağlı tohumlu bitkiler kullanım alanlarına göre; dane, ham yağ ve küspe olarak sınıflandırılmaktadır. Dünyada 2014 yılında yağlı tohumlardan 176 milyon ton ve hayvansal kaynaklardan 16 milyon ton olmak üzere toplamda 192 milyon ton ham yağ üretimi gerçekleşmiştir (FAO, 2019).

Dünyada 2017 yılında 604 milyon ton yağlı tohum üretilmiştir. 2016 yılında ise 568 milyon ton yağlı tohum üretilmiş ve üretilen yağlı tohumların %58,3’ü (331.3 milyon ton) dış ticareti (ihracat ve ithalat) gerçekleşmiştir. Türkiye’de ise 2017 yılında 3 milyon 868 bin ton yağlı tohum üretilmiştir. 2016 yılında ise 3 milyon 462 bin ton yağlı tohum üretilmiş, 239 bin ton yağlı tohum ihracatına karşılık 2 milyon 940 bin ton yağlı tohum ithalatı gerçekleştirilmiştir.

Türkiye sahip olduğu ekolojisi, iklimi ve toprak yapısı bakımından yağlı tohum üretiminde önemli bir potansiyele sahiptir. Fakat bu potansiyeli iyi değerlendirememektedir. Nitekim, 2017 yılında sadece yağlı tohum ithalatına 1 milyar 465 milyon dolar döviz ödenmiştir. Bunun yanı sıra yağlı tohum türevleri olan ham yağ için 1 milyar 270 milyon dolar ve yağlı tohum küspesi için 481 milyon dolar ödenmiştir. Toplamda ise 3 milyar 216 milyar dolar yağlı tohum ve türevleri ithalatı için ödeme yapılmıştır (TÜİK, 2019).

Bu çalışmada, dünya ve Türkiye’de yağlı tohum ekim alanı, üretim miktarı, verim durumu ortaya konulmuş, dış ticaret yapısı irdelenmiş, Türkiye’de yağlı tohum üretiminin ve uygulanan politikaların etkinliğini arttırılması için izlenmesi gereken yollar üzerinde durulmuştur.

2. MATERYAL VE METOT

2.1. Materyal

Çalışmanın ana materyalini, ikincil kaynaklardan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Ana materyale ait istatistiki veriler; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Amerika Birleşik Devleti Tarım Bakanlığı (USDA) ve sektör raporlarından elde edilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili ulusal ve uluslararası çeşitli yayınlardan da yararlanılmıştır.

2.2. Metot

Elde edilen istatistiki veriler çizelgeler haline getirilmiş, mutlak ve oransal değerler halinde verilmiş, indeks hesaplamaları yapılmış ve analiz edilmiştir. Ayrıca, Türkiye’nin yağlı tohum dış ticareti çeşitli şekiller ile gösterilmiş ve yorumlanmıştır. İlgili yıllardaki tarımsal destekler 2018 yılı Tüketici Fiyatları Endeksi baz alınarak reel fiyatlara dönüştürülerek yorumlanmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Dünyada ve Türkiye’de Yağlı Tohum Üretimindeki Gelişmeler

Dünyada yağlı tohum ekim alanları ve ekim alanlarında meydana gelen değişimler Çizelge 1’de verilmiştir. Dünyada yağlı tohum ekim alanları 1961-63 yılları ortalaması 92.9 milyon hektar iken, 2017 yılında %176 artış göstererek 256.5 milyon hektara ulaşmıştır. Bu dönemler arasında ekim alanlarında en fazla artış %450 ile kanola ve %415 ile soya tohumunda gerçekleşmiştir. En az artış ise %5 ile asperde ve %2 ile pamuk çiğidinde görülmektedir. Toplam yağlı tohum ekim alanlarının %48,2’ini soya, %13,5’ini kanola, %12,9’unu pamuk çiğidi, %10,9’unu yer fıstığı, %10,3’ünü ayçiçeği, %3,9’unu susam ve %0,3’ünü aspir oluşturmaktadır.

Çizelge 1. Dünyada yağlı tohum ekim alanı (milyon hektar) (FAO, 2019)

Table 1. Oilseed planting area in the world (million hectares)

Yıllar Years	Ürün (milyon hektar) Product (million hectares)							
	Soya Soybean	Kanola Canola	Çiğit Cottonseed	Ayçiçeği Sunflower	Yer fıstığı Peanut	Susam Sesame	Aspir Safflower	Toplam Total
1961-1963	24,0	6,3	32,3	6,9	17,4	5,2	0,8	92,9
1971-1973	33,0	9,0	35,1	9,2	20,1	6,0	1,0	113,4
1981-1983	50,6	12,7	33,1	12,8	18,8	6,2	1,2	135,4
1991-1993	56,9	20,0	33,0	18,1	20,7	6,5	1,0	156,2

2001-2003	79,8	23,1	32,1	20,4	22,9	6,7	0,8	185,8
2011-2013	106,7	35,0	33,8	25,6	26,0	9,0	0,9	237,0
2014	117,6	36,3	34,7	25,3	27,3	10,9	0,9	253,0
2015	120,8	34,4	31,7	25,5	26,5	9,9	1,1	249,9
2016	121,8	32,5	30,3	26,3	28,0	10,3	1,2	250,4
2017	123,6	34,7	33,0	26,5	27,9	10,0	0,8	256,5
İndeks (1961- 1963=100)	515	550	102	387	161	190	105	276
İndeks (2016=100)	101	107	109	101	100	97	72	102
Oransal değer (%)	48,2	13,5	12,9	10,3	10,9	3,9	0,3	100,0

Dünyada yağlı tohum üretimi ve üretiminde meydana gelen değişimler 1961-2017 yıllarını kapsayan belirli dönemler halinde Çizelge 2’de verilmiştir. Dünyada yağlı tohum üretimi 1961-63 yılları ortalaması 84.7 milyon ton iken, 2017 yılında 604.4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. İncelenen dönemlerde 1961-63 yılları ortalaması baz alındığında, yağlı tohum üretiminde %614’lük bir artış gerçekleşmiştir. Yağlı tohumlar içerisinde üretim miktarında en büyük artış kanola tohumunda %2035 (yaklaşık 21 kat) ve soya tohumunda %1187 (yaklaşık 12 kat) olarak gerçekleşmiştir. Dünya yağlı tohum üretim miktarı bir önceki yıla göre %6 artmıştır. Özellikle son yıllarda üretimi düşen pamuk çiğdidinin üretimi bir önceki yıla göre %14 artmıştır. Aspir üretimi ise %27 azalmıştır. Toplam yağlı tohum üretiminin %58,3’ü soya, %12,6’sı kanola, %12,3’ü pamuk çiğdi, %7,9’u ayçiçeği, %7,8’i ise yer fıstığıdır.

Dünyada, 2017 verilerine göre yağlı tohum üretiminin %22,9’u ABD, %21,6’sı Brezilya, %10,3’ü Çin, %7,4’ü Arjantin, %6’sı Hindistan ve geri kalan %31,8’i diğer ülkeler tarafından üretilmiştir (USDA, 2019).

Çizelge 2. Dünyada yağlı tohum üretim miktarı (milyon ton) (FAO, 2019)

Table 2. Oilseed production in the world (million tons)

Yıllar Years	Ürün (milyon ton) Product (million tons)							
	Soya	Kanola	Çiğit	Ayçiçeği	Yer fıstığı	Susam	Aspir	Toplam
	<i>Soybean</i>	<i>Canola</i>	<i>Cottonseed</i>	<i>Sunflower</i>	<i>Peanut</i>	<i>Sesame</i>	<i>Safflower</i>	<i>Total</i>
1961-1963	27,4	3,6	29,8	6,9	15,0	1,5	0,5	84,7
1971-1973	50,7	7,5	39,0	10,7	17,5	1,8	0,7	127,9
1981-1983	86,7	14,0	44,3	15,5	19,3	2,0	0,8	182,6
1991-1993	110,7	26,9	53,6	21,8	24,7	2,3	0,6	240,6
2001-2003	182,8	35,7	56,6	24,3	35,0	3,0	0,6	338,0
2011-2013	260,1	66,2	77,3	40,7	43,1	5,4	0,7	493,5
2014	306,4	74,5	76,7	42,6	45,6	6,3	0,7	552,8
2015	323,2	71,2	66,8	44,4	44,4	5,7	0,8	556,5
2016	334,9	68,9	65,4	47,3	44,9	5,6	0,9	567,9
2017	352,6	76,2	74,4	47,9	47,1	5,5	0,7	604,4
İndeks (1961-1963=100)	1287	2135	250	696	313	363	151	714
İndeks (2016=100)	105	111	114	101	105	98	73	106
Oransal değer (%)	58,3	12,6	12,3	7,9	7,8	0,9	0,1	100,0

Dünyada yağlı tohum verimi ve verimde meydana gelen değişimler Çizelge 3’de verilmiştir. Dünyada yağlı tohum verimi 1961-63 yılları ortalaması 911.7 kg/ha iken, %159 artış göstererek 2017 yılında verim ortalaması 2356.3 kg/ha olmuştur. Bu dönemler arasında verimde en fazla artış %288 ile kanola, %150 ile soya ve %145 ile pamuk çiğidinde gerçekleşmiştir. 2017 yılı yağlı tohumlar verim sıralamasında soya (2854.2 kg/ha) ilk sırada yer almaktadır. Soyayı sırası ile pamuk çiğidi (2254.5 kg/ha), kanola (2194.5 kg/ha), ayçiçeği (1803.9 kg/ha) ve yer fıstığı (1685.6 kg/ha) takip etmektedir. Bir önceki yıla göre dünya yağlı tohum verim ortalaması 2017 yılında %4 artmış ve 2356.3 kg/ha olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 3. Dünyada yağlı tohum verimi (kg/ha) (FAO, 2019)

Table 3. Oilseed yield in the world (kg/ha)

Yıllar Years	Ürün (kg/ha) Product (kg/ha)							
	Soya Soybean	Kanola Canola	Çiğit Cottonseed	Ayçiçeği Sunflower	Yer fıstığı Peanut	Susam Sesame	Aspir Safflower	Ortalama Average
1961-1963	1141,2	565,4	921,0	1002,9	865,5	290,3	571,4	911,7
1971-1973	1534,5	833,9	1109,8	1160,4	871,7	305,5	736,5	1127,9
1981-1983	1712,3	1102,8	1339,0	1207,3	1026,5	324,6	665,6	1348,6
1991-1993	1946,9	1346,0	1624,4	1201,0	1194,3	355,6	621,4	1540,3
2001-2003	2292,3	1548,3	1761,6	1191,0	1526,4	444,8	748,7	1819,2
2011-2013	2437,0	1894,1	2286,3	1587,4	1659,4	597,4	840,5	2082,3
2014	2604,4	2050,9	2209,0	1686,1	1669,6	575,4	817,2	2185,0
2015	2675,7	2070,3	2103,5	1743,2	1675,1	576,5	782,0	2226,9
2016	2748,5	2118,1	2161,4	1797,3	1606,5	546,0	805,2	2268,0
2017	2854,2	2194,5	2254,5	1803,9	1685,6	554,1	821,6	2356,3
İndeks (1961- 1963=100)	250	388	245	180	195	191	144	259
İndeks (2016=100)	104	104	104	100	105	101	102	104

Türkiye’de 2017 yılında ekilen ve dikilen toplam tarım alanı 23 milyon 819 bin hektar olup bunun %6’sını yağlı tohumlar oluşturmaktadır. Nitekim 2017 yılında 1 milyon 427 bin hektar alanda yağlı tohum üretimi gerçekleştirilmiştir (TÜİK, 2019).

Çizelge 4’te Türkiye’de yetiştirilen yağlı tohumların ekim alanları ve ekim alanlarında meydana gelen değişimler verilmiştir. Yıllara göre yağlı tohum ekim alanları azalma ve artış göstererek dalgalanmalı bir seyir göstermektedir. Türkiye’de yağlı tohum ekim alanları 1961-63 yılları ortalaması 839 bin hektar iken 2017 yılında %70 artarak 1 milyon 427 bin hektara çıkmıştır. Sadece ayçiçeği ve pamuk çiğidi ekim alanları toplam yağlı tohum ekim alanlarının %89,8’ini oluşturmaktadır. Bu dönemlerde özellikle aspir ekim alanındaki artış göze çarpmaktadır. Nitekim 1961-63 yılları ortalaması 900 hektar iken 2017 yılında 30.8 kat artarak 27.4 bin hektar alana ulaşmıştır. Yine susam ekim alanlarındaki azalma dikkat çekicidir. Aynı dönemlerde susam ekim alanları %62 azalmıştır. Ayçiçeği ekim alanları 7.9 kat, soya ekim alanları 6.1 kat, yer fıstığı ekim alanları ise 4.4 kat artmıştır.

Çizelge 4. Türkiye’de yağlı tohum ekim alanı (bin hektar) (FAO, 2019)

Table 4. Oilseed planting area in the Turkey (thousand hectares)

Yıllar Years	Ürün (bin hektar) Product (thousand hectares)							
	Ayçiçeği Sunflower	Çiğit Cottonseed	Yer fıstı- ğı Peanut	Soya Soybean	Kanola Canola	Aspir Safflower	Susam Sesame	Toplam Total
1961-1963	97,6	645,8	9,5	5,2	6,4	0,9	74,3	839,7
1971-1973	456,7	708,6	18,4	6,0	1,6	1,8	58,0	1251,1
1981-1983	526,7	617,9	24,3	21,8	2,7	0,3	48,1	1241,8
1991-1993	589,4	601,3	28,2	40,8	0,3	0,2	85,6	1345,8
2001-2003	535,0	681,0	29,3	22,5	1,2	0,1	47,3	1316,4
2011-2013	623,4	493,8	32,9	33,8	29,3	19,3	26,8	1259,3
2014	653,3	468,1	33,3	34,3	32,1	43,9	26,3	1291,3
2015	685,2	434,0	37,8	36,6	34,9	42,8	28,1	1299,4
2016	718,3	416,0	42,2	38,2	35,4	39,4	28,9	1318,4
2017	779,4	501,9	42,0	31,7	16,5	27,4	28,0	1426,9
İndeks (1961- 1963=100)	798	78	443	613	258	3088	38	170
İndeks (2016=100)	109	121	99	83	47	70	97	108
Oransal değer (%)	54,6	35,2	2,9	2,2	1,2	1,9	2,0	100,0

Türkiye’de tropikal bölgelerde yetişen jojoba, hurma ve Hindistan cevizi dışındaki yağlı tohumlu bitkilerin neredeyse tamamı yetiştirilmektedir (Arioğlu, 2014).

Türkiye’de yağlı tohum üretim ve üretim miktarlarında meydana gelen değişimler Çizelge 5’de verilmiştir. Türkiye’de 1961-63 yılları yağlı tohum üretim miktarı ortalaması 550 bin ton iken, 2017 yılında 7 kat artış göstererek 3 milyon 868 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Üretimi yapılan yağlı tohumlar içerisinde üretim miktarı bakımından birinci sırayı %50,8’lik pay ile ayçiçeği almaktadır. Nitekim, 1 milyon 964 bin ton üretim miktarı ile ayçiçeği üretimi son yılların en

yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ayçiçeğini sırasıyla; %38’lik pay ile pamuk çiğidi, %4,3’lük pay ile yer fıstığı, %3,6’lık pay ile soya, %1,3’lük pay ile aspir ve %0,5’lik pay ile susam üretimi takip etmektedir. Bir önceki üretim dönemi olan 2016 yılına göre toplam yağlı tohum üretimi 2017 yılında %12 artmıştır. Ayçiçeği üretimi %18, pamuk çiğidi üretimi %17, yer fıstığı üretimi %1 artmıştır. Kanola üretimi %52, soya üretimi %15, aspir üretimi %14, susam üretimi ise %6 azalmıştır.

Genel olarak 2001-03 dönemi itibariyle yağlı tohum üretiminde önemli miktarda artışlar görülmektedir. Bu yıllarda, özellikle yağlı tohum üretiminde başlayan fark ödeme (prim) desteğinin üretim miktarlarına doğrudan etki ettiği söylenebilir.

Çizelge 5. Türkiye’de yağlı tohum üretim miktarı (bin ton) (FAO, 2019)

Table 5. Oilseed production in the Turkey (thousand tons)

Yıllar Years	Ürün (bin ton) Product (thousand tons)							
	Ayçiçeği Sunflower	Çiğit Cottonseed	Yer fıstığı Peanut	Soya Soybean	Kanola Canola	Aspir Safflower	Susam Sesame	Toplam Total
1961-1963	81,2	395,7	21,8	4,7	4,6	0,6	41,7	550,3
1971-1973	528,3	841,8	43,7	10,4	1,8	1,2	34,0	1461,2
1981-1983	630,0	799,5	52,5	32,3	2,8	0,3	30,0	1547,4
1991-1993	855,0	900,1	65,7	89,3	0,7	0,1	35,7	1946,6
2001-2003	766,7	1382,7	82,3	70,0	2,9	0,1	22,3	2327,0
2011-2013	1409,3	1395,9	113,8	132,4	101,1	27,6	16,6	3196,7
2014	1637,9	1391,2	123,6	150,0	110,0	62,0	17,7	3492,4
2015	1680,7	1213,6	147,5	161,0	120,0	70,0	18,5	3411,3
2016	1670,7	1260,0	164,2	165,0	125,0	58,0	19,5	3462,4
2017	1964,4	1470,0	165,3	140,0	60,0	50,0	18,4	3868,1
İndeks (1961-1963=100)	2418	372	757	2989	1309	7772	44	703
İndeks (2016=100)	118	117	101	85	48	86	94	112
Oransal değer (%)	50,8	38,0	4,3	3,6	1,6	1,3	0,5	100,0

Türkiye’de yağlı tohum verimi ve verimde meydana gelen değişimler Çizelge 6’da verilmiştir. 1961-63 yılları ortalama verim 655 kg/ha iken, 2017 yılında %314 artış göstererek verim ortalaması 2711 kg/ha olmuştur. Ele alınan dönemde kanola verimi 5 kat, soya verimi 4.8 kat, ayçiçeği verimi 3 kat, pamuk çiğidi verimi 2.8 kat, aspir verimi 2.5 kat artmıştır. Yıllar itibariyle tüm yağlı tohumların verimlerinde artış söz konusudur.

Çizelge 6. Türkiye’de yağlı tohum verimi (kg/ha) (FAO, 2019)

Table 6. Oilseed yield in the Turkey (kg/ha)

Yıllar Years	Ürün (kg/ha) Product (kg/ha)							
	Ayçiçeği Sunflower	Çiğit Cottonseed	Yer fıstığı Peanut	Soya Soybean	Kanola Canola	Aspir Safflower	Susam Sesame	Ortalama Average
1961-1963	828,6	1019,2	2297,4	909,6	722,7	730,9	560,7	655,4
1971-1973	1158,1	2007,1	2381,0	1721,4	1124,4	683,7	583,0	1167,9
1981-1983	1194,0	2188,3	2154,4	1426,4	1252,5	1041,7	622,8	1246,1
1991-1993	1449,3	2560,3	2325,4	2214,2	1935,9	852,4	414,5	1446,4
2001-2003	1429,3	3550,1	2810,1	3131,9	2430,0	673,1	473,2	1767,7
2011-2013	2266,3	2826,7	3473,1	3890,2	3448,7	1391,1	619,8	2538,5
2014	2507,0	2980,0	3708,7	4371,0	3423,3	1411,2	673,2	2704,6
2015	2453,0	2800,0	3905,9	4399,9	3441,5	1635,8	659,7	2625,3
2016	2325,9	3030,0	3886,6	4321,9	3528,1	1473,9	676,1	2626,2
2017	2520,3	2930,0	3941,1	4420,6	3637,5	1826,4	656,8	2710,8
İndeks (1961-1963=100)	304	287	172	486	503	250	117	414
İndeks (2016=100)	108	97	101	102	103	124	97	103

Türkiye’de yağlı tohumlarda kendine yeterlilik oranları ve yıllar itibariyle değişimleri Çizelge 7’de verilmiştir. 2017 yılında yağlı tohumlar içerisinde kendine yeterli oranı bakımından ilk sırada pamuk çiğidi bulunmaktadır. Kanolada kendine yeterlilik oranı %76,7, ayçiçeğinde %64,0’dır. Soyada kendine yeterlilik oranı çok düşüktür. Özellikle insan ve hayvan beslenme-

sinde önemli yeri bulunan soyanın üretimi iç tüketimin sadece %7,1’ini karşılıyor ve geri kalan kısmı ithal edilmektedir.

Çizelge 7. Türkiye’de yağlı tohumlarda kendine yeterlilik oranları (TÜİK, 2019)

Table 7. Self-sufficiency in oilseed rates in Turkey

Yıllar Years	Kendine yeterlilik oranları (%) Self-sufficiency rates (%)			
	Ayçiçeği Sunflower	Çiğit Cottonseed	Soya Soybean	Kanola Canola
2000/2005	60,5	97,8	4,3	12,2
2005/2010	48,7	98,8	3,1	21,3
2011	52,4	100,7	6,0	30,9
2012	42,2	100,8	5,4	49,6
2013	52,5	99,0	9,3	44,0
2014	59,1	99,9	9,9	27,7
2015	73,4	101,4	6,5	21,3
2016	78,9	101,8	6,9	26,9
2017	64,0	101,0	7,1	76,7
İndeks (2000/2005=100)	106	103	165	631
İndeks (2015/2016=100)	81	99	103	285

3.2. Dünyada ve Türkiye’de Yağlı Tohum Dış Ticaretindeki Gelişmeler

Dünyada 2016 yılında yağlı tohum ihracat miktarı 166.4 milyon ton ve ithalat miktarı ise 164.9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Toplam üretim miktarı içerisinde ihracat ve ithalat miktarının payı %58,3’tür. Yani üretilen yağlı tohumların %58,3’ü dış ticarete konu olmaktadır.

Şekil 1’de, dünyada yağlı tohum ihracat ve ithalat miktarlarının payları gösterilmiştir. Hem ihracat hem ithalat miktarının %81’ini tek başına soya ticareti oluşturmaktadır. Kanola ise ihracatta ve ithalatla %13’lük pay ile soyadan sonra en çok ticareti yapılan ikinci yağlı tohumdur.

Şekil 1. Dünyada yağlı tohum ihracat ve ithalat miktarı payları (2016 yılı) (FAO, 2019)

Figure 1. Exports and import shares of oil seeds in the world (2016 year)

Dünya yağlı tohum ihracatı 2016 yılında 69.2 milyar dolar, ithalatı ise 73.7 milyar dolardır. Yağlı tohumların dünya dış ticaretindeki hacmi 2016 yılında 142.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Çizelge 8’de dünya yağlı tohum ihracat değerleri ve yıllara göre değişimleri verilmiştir. Dünyada yağlı tohum ihracatı 1961-63 yılları ortalaması 830 milyon dolar iken 83 kat artış göstererek 2016 yılında 69.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yağlı tohumların toplam ihracat değerleri içindeki payları sırasıyla; %75,0 soya, %13,2 kanola, %5,0 ayçiçeği, %3,2 yer fıstığı, %3,0 susam, %0,4 pamuk çiğidi ve %0,1 ile aspirdir.

Çizelge 8. Dünyada yağlı tohum ihracat değeri (milyar dolar) (FAO, 2019)

Table 8. Oilseed export value in the world (billion dollars)

Yıllar Years	Ürün (milyar dolar) Product (billion dollars)							
	Soya Soy-bean	Kanola Canola	Çiğit Cotton-seed	Ayçiçeği Sunflower	Yer fıstığı Peanut	Susam Sesame	Aspir Safflower	Toplam Total
1961-1963	0,47	0,05	0,03	0,03	0,22	0,03	0,00	0,83
1971-1973	2,17	0,27	0,03	0,08	0,23	0,07	0,00	2,856
1981-1983	7,07	0,80	0,02	0,67	0,55	0,20	0,00	9,31
1991-1993	6,39	1,27	0,10	0,76	0,67	0,36	0,07	9,62

2001-2003	12,25	1,94	0,21	0,87	0,69	0,47	0,05	16,48
2011-2013	53,07	11,91	0,43	3,80	2,32	2,14	0,07	73,74
2014	59,00	11,13	0,38	3,41	1,99	3,44	0,04	79,39
2015	50,91	8,99	0,25	3,06	2,03	2,53	0,06	67,83
2016	51,95	9,15	0,30	3,44	2,24	2,07	0,08	69,22
İndeks (1961- 1963=100)	11116	17801	900	12294	1021	6104	-	8309
İndeks (2015=100)	102	102	118	112	110	82	125	102
Oransal değer (%)	75,04	13,22	0,43	4,96	3,24	2,99	0,12	100,00

Çizelge 9’da dünya yağlı tohum ithalat değerleri ve yıllara göre değişimleri verilmiştir. Dünyada yağlı tohum ihracatı 1961-63 yılları ortalaması 920 milyon dolar iken 80 kat artış göstererek 2016 yılında 73.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yağlı tohumların toplam ihracat değerleri içindeki payları sırasıyla; %74,6 soya, %13,3 kanola, %4,9 ayçiçeği, %3,3 yer fıstığı, %3,3 susam, %0,4 pamuk çigidi ve %0,2 ile aspirdir.

Çizelge 9. Dünyada yağlı tohum ithalat değeri (milyar dolar) (FAO, 2019)

Table 9. Import value of oil seed in the world (billion dollars)

Yıllar Years	Ürün (milyar dolar) Product (billion dollars)							
	Soya Soybean	Kanola Canola	Çiğit Cottonseed	Ayçiçeği Sunflower	Yer fıstığı Peanut	Susam Sesame	Aspir Safflower	Toplam Total
1961-1963	0,50	0,06	0,04	0,04	0,26	0,03	0,00	0,93
1971-1973	2,19	0,28	0,04	0,09	0,27	0,07	0,00	2,94
1981-1983	7,52	0,84	0,03	0,76	0,62	0,22	0,01	10,00
1991-1993	7,06	1,39	0,12	0,86	0,81	0,39	0,08	10,71
2001-2003	13,78	2,02	0,23	0,92	0,80	0,54	0,08	18,37
2011-2013	57,08	12,62	0,47	3,82	2,48	2,25	0,12	78,84
2014	65,47	12,31	0,43	3,76	2,24	3,53	0,13	87,87

2015	56,43	10,14	0,28	3,35	2,28	2,92	0,12	75,52
2016	54,96	9,84	0,31	3,62	2,41	2,43	0,12	73,69
İndeks (1961- 1963=100)	11070	17172	816	8833	931	7890	-	7993
İndeks (2015=100)	97	97	111	108	106	83	102	98
Oransal değer (%)	74,58	13,35	0,42	4,91	3,27	3,30	0,17	100,00

Türkiye’de 2016 yılında 239 bin ton yağlı tohum ihracatına karşılık 2 milyon 940 bin ton yağlı tohum ithalatı gerçekleştirilmiştir. İthalatın önemli bir kısmını tek başına soya fasulyesi oluşturmaktadır. Nitekim, toplam yağlı tohum ithalatının %74’ü soya fasulyesi ithalatıdır. Ayçiçeğinin yağlı tohumlar ithalatındaki payı ise %13’tür.

Çizelge 10’da Türkiye’de yağlı tohum ihracat değerleri ve yıllara göre değişimleri verilmiştir. 1991-93 yılları ortalaması 7.2 milyon dolar iken, 2011-13 yılları ortalaması 118 milyon dolara çıkmıştır. 2011-13 yılları ortalamasına göre yağlı tohum ihracatı 2016 yılında %109 artmış ve 246.8 milyon dolar ihracat değerine ulaşmıştır. Türkiye’nin yağlı tohum ihracatının neredeyse tamamına yakını (%98,2’lik kısmını) sırasıyla; ayçiçeği (%48,8), soya (%43,9) ve susam (%5,5) oluşturmaktadır.

Çizelge 10. Türkiye’de yağlı tohum ihracat değeri (milyon dolar) (FAO, 2019)

Table 10. Oilseed export value in Turkey (million dollars)

Yıllar Years	Ürün (milyon dolar) Product (million dollars)						
	Ayçiçeği Sunflower	Soya Soybean	Susam Sesame	Çiğit Cottonseed	Yer fıstığı Peanut	Kanola Canola	Toplam Total
1991-1993	4,40	0,00	2,63	0,00	0,18	0,00	7,21
2001-2003	5,53	0,01	4,69	1,61	0,10	0,00	11,94
2011-2013	94,42	7,73	7,68	7,00	0,47	0,81	118,11
2014	111,27	2,03	11,42	2,50	0,48	0,02	127,72
2015	76,34	7,13	9,03	2,28	0,35	0,64	95,77
2016	120,42	108,36	13,49	3,78	0,64	0,18	246,87

İndeks (2011- 2013=100)	128	1401	176	54	134	23	209
İndeks (2015=100)	158	1520	149	166	181	29	258
Oransal değer (%)	48,78	43,90	5,46	1,53	0,26	0,07	100,00

Çizelge 11’de Türkiye’de yağlı tohum ithalat değerleri ve yıllara göre değişimleri verilmiştir. 1991-93 yılları ortalaması 50 milyon dolar iken, 2011-13 yılları ortalaması 1 milyar 435 milyon dolara çıkmıştır. 2011-13 yılları ortalamasına göre yağlı tohum ithalatı 2016 yılında %5 artmış ve 1 milyar 507 milyon dolar seviyelerine ulaşmıştır.

Çizelge 11. Türkiye’de yağlı tohum ithalat değeri (milyon dolar) (FAO, 2019)

Table 11. Oilseed import value in Turkey (million dollars)

Yıllar Years	Ürün (milyon dolar) Product (million dollars)						
	Soya Soybean	Ayçiçeği Sunflower	Susam Sesame	Kanola Canola	Yer fıstığı Peanut	Çiğit Cottonseed	Toplam Total
1991-1993	5,83	17,59	19,04	0,01	1,80	5,84	50,11
2001-2003	142,11	77,23	31,62	0,18	0,15	3,96	255,25
2011-2013	671,76	502,51	160,69	83,47	14,16	3,06	1435,65
2014	1119,76	406,16	219,94	213,82	14,68	1,86	1976,22
2015	968,18	237,98	219,18	115,32	43,03	0,13	1583,82
2016	885,30	263,01	235,86	106,64	16,86	0,04	1507,71
İndeks (2011- 2013=100)	132	52	147	128	119	1	105
İndeks (2015=100)	91	111	108	92	39	32	95
Oransal değer (%)	58,72	17,44	15,64	7,07	1,12	0,00	100,00

Şekil 2’de, Türkiye’de yağlı tohum ve türevleri ithalat değerleri değişimi gösterilmiştir. Grafikten görüleceği üzere son 14 yılda yağlı tohum ve türevleri olan ham yağ ve küspe ithalat değerleri dalgalı bir yapı söz konusudur. 2004 yılında 1 milyar 98 milyon dolar olan yağlı tohum ve türevleri ithalatı 2017 yılında %193 artarak 3 milyar 216 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2. Türkiye’nin yağlı tohum ve türevleri ithalatı (milyon dolar) (TÜİK, 2019)

Figure 2. Turkey's imports of oilseeds and their derivatives (million dollars)

Türkiye’de yağlı tohum üretiminin tüketimi karşılamaması nedeniyle; yağlı tohum, bitkisel yağlar ve türevleri ithalatı “petrol ve petrol ürünlerinden” sonra en büyük ikinci ithalat kalemini oluşturmaktadır (Onat ve ark., 2017). Son 14 yıllık dönemde her yıl ortalama 1 milyar 142 milyon dolar yağlı tohum, 1 milyar 193 milyon dolar ham yağ ve 466 milyon dolar küspe ithalatı için yurtdışına döviz ödenmektedir. Toplamda ise 2 milyar 715 milyon dolar her yıl yağlı tohum ve türevleri ithalatına gitmektedir.

3.3. Türkiye’de Yağlı Tohum Destekleme Politikası

Tarımın kendine has özellikleri ve doğa koşullarına bağlı olmasından dolayı risk ve belirsizlikler fazladır. Bu nedenle, tarım ürünlerinin arzını kısa zamanda arttırmak veya azaltmak mümkün olmadığından tarım sektöründe desteklemelerin olması ve ürünlere yönelik destekleme politikalarının geliştirilmesi önemlidir (Karlı ve ark., 2018). Türkiye’nin tarım sektöründe uyguladığı destekleme politikasının iki önemli kalemi vardır. Fark ödemesi (prim) desteği ve alan bazlı (mazot-gübre) desteği. 2017 yılında 3.9 milyar TL fark ödemesi desteği ve 2.7 milyar TL alan bazlı tarımsal destek ödemesi yapılmıştır (BÜGEM, 2019).

Şekil 3’de, reel fiyatlarla Türkiye’de yağlı tohum prim desteklerinin yıllar itibariyle değişimi gösterilmiştir. Son 18 yılda yağlı tohumlarda prim ödemeleri dalgalı bir seyir göstermiştir. 2001

yılında reel fiyatlarla kilogram başına 50 kuruş olarak ödenen pamuk prim ödemesi %59 artarak 2018 yılında 80 kuruş olarak ödenmiştir. Pamuk dışındaki yağlı tohumların destekleme reel fiyatlarında azalış söz konusudur. Aynı yıllarda soya fasulyesi için ödenen prim miktarı 63 kuruştan 60 kuruşa düşmüştür. Türkiye yağlı tohum üretiminde birinci sırada bulunan ayçiçeğinde ise 2001 yılında 54 kuruş olarak ödenen prim miktarı %26 azalarak 2018 yılında 40 kuruş olarak ödenmiştir. Diğer yağlı tohumlara göre ayçiçeğinde prim miktarı daha düşüktür. Aspirde 2006 yılında 64 kuruş olarak başlayan prim ödemeleri 2018 yılında 55 kuruş olarak ödenmiştir. Kanola üretiminde 2001 yılında kilogram başına 50 kuruş olarak ödenen prim miktarı 2018 yılında değişmemiş 50 kuruş olarak ödenmiştir.

Şekil 3. Reel fiyatlarla Türkiye’de yağlı tohum prim desteği (kg/krş) (Resmi Gazete Çeşitli Yıllar)

Figure 3. Oilseed premium support with real prices in Turkey (kg/krs)

Yağlı tohumlar içerisinde yer alan ürünler için 2018 yılı alan bazlı destekleme miktarları şu şekildedir; pamuk için dekara 44 TL, ayçiçeği (yağlık) ve soya fasulyesi için dekara 23 TL, aspir için dekara 16 TL, kolza (kanola) için dekara 14 TL mazot-gübre desteği verilmiştir (Resmi Gazete, 2018).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye birçok tarımsal ürün üretiminde kendine yeterli konumda olmasına rağmen yağlı tohum ve bitkisel yağ üretiminde kendine yeterli değildir. 2017 yılında yağlı tohumlar içerisinde kendine yeterlilik oranı bakımından ilk sırada %101 ile pamuk çiğidi bulunmaktadır. Yeterlilik oranı; kanolada %76,7, ayçiçeğinde %64,0 ve soyada %7,1’dir. Dolayısıyla, Türkiye’nin yağlı tohumlar üretimi yetersiz ve iç tüketimi karşılayamamaktadır. Bu yüzden yıllar itibariyle yağlı tohum ve türevleri ithalatı artmaktadır. Yağlı tohum ve türevleri ithalatı her yıl ortalama 3 milyar 239 milyon dolardır.

Türkiye’de bitkisel yağ olarak en çok tercih edilen ve tüketilen ayçiçeği yağıdır. Nitekim, Türkiye’de üretilen yağlı tohumların içerisinde ayçiçeğinin payı %50,8’dir. Ayçiçeği üretimi tek başına tüketime yetmemektedir. Ayçiçeği üretiminin yanında dünyada en çok üretilen yağlı tohumlardan soya ve kanolanın Türkiye üretimindeki payları düşüktür. Özellikle Türkiye sahip

olduğu iklim özellikleri bakımından soya ve kanola üretimi için uygun olmasına rağmen, bu iki ürün üretiminde henüz istenilen seviyelere ulaşamamıştır.

Türkiye yağlı tohumları daha fazla üretebilecek potansiyele sahiptir. Son 14 yılda yağlı tohumlara verilen desteklere bakıldığında (reel fiyatlarla) pamuk dışındaki yağlı tohumlara verilen desteklerde azalış söz konusudur.

Yağlı tohumlarda mevcut potansiyelin değerlendirilmesi, yağlı tohumların üretiminin artırılması, ithalata ödenen döviz miktarının azaltılması, işlenip ham yağ şeklinde ihracatının artırılabilmesi için; var olan mevcut potansiyelin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda yağlı tohumlar için uygulanmakta olan devlet desteği miktarı artırılabilir ve çeşitlendirilebilir. Bunun yanı sıra, ülkede insanların beslenme alışkanlığı yıllardan beri ayçiçeği yağı olmuştur. Ayçiçek yağının dışında, soya ve kanola yağı gibi bitkisel yağların tüketimi yazılı-görsel basında yayınlanacak kamu spotları ve reklamlar aracılığıyla teşvik edilebilir. Böylece, yağlı tohum üretiminde de ürün çeşitlendirilmesine gidilmiş olunur. Yetiştirilen ürünlerin seçiminde etkili olan iki faktör vardır. Bunlardan birincisi ürünlerin nispi karlılığı, ikincisi ise satış kolaylığıdır (pazarlama). Üreticiler bu iki kriteri dikkate alarak ekim yapmaktadır (Karlı ve ark., 1999). Dolayısıyla, yağlı tohumlu bitkilerde uygulanan tarımsal desteklerin, bu hususlar da dikkate alınarak; günün şartlarına göre ve uygun miktarda belirlenmesi daha anlamlı olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Arıoğlu, H., (2014). Yağ Bitkileri Yetiştirme ve Islahı Ders Kitabı. Genel Yayın, Adana, A27, 204s.
- BÜGEM, (2019). Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. Bitkisel Üretim Verileri. Erişim Tarihi: 14.01.2018. <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>
- FAO, (2019). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. Erişim Tarihi: 12.01.2019. <http://www.fao.org/faostat/en/#data>
- Karlı, B., Erkan, O., Yurdakul, O., Çelik, Y., (1999). “Harran Ovası Sulu Tarım İşletmelerinde Bitki Desenini Etkileyen Faktörler ve GAP’ta Alınması Gereken Önlemler”, GAP I. Tarım Kongresi, 26-28 Mayıs, Cilt 1, 281-290s. Harran Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Şanlıurfa.
- Karlı, B., Gül, M., Kadakoğlu, B., Karadağ Gürsoy, A., (2018). “Türkiye’de Tarımsal Desteklerin Mısır Tarımına Etkileri”, Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, (Özel Sayı): 307-317.
- Onat, B., Arıoğlu, H., Güllüoğlu, L., Kurt, C., Bakal, H., (2017). “Dünya ve Türkiye’de Yağlı Tohum ve Ham Yağ Üretimine Bir Bakış”, KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi, 20 (Özel Sayı): 149-153.
- USDA, (2019). Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı. Oilseeds: World Markets and Trade. Erişim Tarihi: 08.01.2019 <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf>
- Resmi Gazete, (2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009). Bakanlar Kurulu Kararı Uygulama Tebliği ve Alan Bazlı Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Kararlar.

Resmi Gazete, (2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017). Tarımsal Desteklemelere İlişkin Bakanlar Kurumu Kararı.

Resmi Gazete, (2018). Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ.

TÜİK, (2019). Türkiye İstatistik Kurumu, Bitkisel Üretim ve Dış Ticaret İstatistikleri. Erişim Tarihi: 10.01.2019 http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046